

Л. О. Васильєва, спеціаліст лабораторії
ідентифікації та вартісної оцінки культурних
цінностей Академії митної служби України

КЛАСИФІКАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ: ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

У статті розглядається класифікація банківських операцій, яка сприяє розумінню банківської діяльності й визначенню поняття банку. Аналізуються можливі варіанти класифікації залежно від критерію, який покладено в основу.

В статье рассматривается классификация банковских операций, которая способствует пониманию банковской деятельности и определению понятия банка. Анализируются возможные варианты классификации в зависимости от критерия, который взят за основу.

The article studies the classification of banking operations which promotes understanding of banking activity and the definition of the bank. The author analyses the possible options for classification according to the criterion, taken as a basis.

Ключові слова. Банківська операція, класифікація банківських операцій, пасивні банківські операції, активні банківські операції.

Вступ. Аналізуючи поняття “банк”, що міститься в нормативно-правових актах (Господарський кодекс України, Закон України “Про банки та банківську діяльність”) і доктринальних джерелах, можна сказати, що важливим елементом, який використовується в таких визначеннях є банківські операції та їх види. Саме здійснення юридичною особою в сукупності такого роду операцій дає змогу зарахувати її до категорії банку, а також відмежувати її від діяльності інших юридичних осіб. Отже, класифікація банківських операцій сприяє правильному визначенню поняття “банк”.

Банківська операція – це термін, який містить велике економічне та юридичне навантаження, на законодавчому рівні його чітко не визначено. Аналіз сукупності операцій, що здійснюють банківські установи, та можливі варіанти їх класифікації сприяють розумінню операцій, які можна назвати банківськими, та діяльності банківських установ.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні можливих класифікацій банківських операцій.

Результати дослідження. Оскільки законодавче визначення характерних операцій, які здійснюють виключно банківські установи, – це основний критерій, що лежить в основі визначення поняття банку, особливостей його правового статусу та його відмінності від інших фінансових установ, визначення їх класифікацій нині має важливе значення.

Класифікація має велику евристичну силу, дозволяючи передбачити існування невідомих раніше об’єктів або розкрити нові зв’язки і залежності між уже відомими об’єктами.

Як зазначає М. Вовчук, у класифікації чітко проявляється діалектичний характер наукового пошуку: а) процес отримання нового знання певною мірою детермінується вже наявним знанням; б) нове знання не зводиться до старого як більш глибоке, більш організоване, більш упорядковане, більш структуроване [1].

© **Л. О. Васильєва, 2012**

За філософським енциклопедичним словником класифікація – це багатоступеневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення і отримання нових знань щодо членів поділу. Результат класифікації – система взаємопідпорядкованих понять: подільне поняття є родом, а нові поняття (члени поділу) є видами цього роду, видами видів і т. ін. [5].

У юридичному енциклопедичному словнику під класифікацією розуміється система субпідрядних понять (класів об’єктів) тієї чи іншої галузі знань або діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв’язків між цими поняттями чи класами об’єктів. Наукова класифікація виражає систему законів, властивих відповідній галузі дійсності [6].

Енциклопедія права щодо класифікації договорів зазначає, що нею є поділ договорів на види за різноманітними підставами [7].

Нині не існує єдиної загальноприйнятої системи класифікації банківських операцій. Різноманітні пропозиції класифікацій банківських операцій обумовлені різницею в критеріях, за якими відбувається та чи інша класифікація.

А. Мороз [8] класифікує банківські операції за критерієм відображення окремих банківських операцій у статтях в балансі банку. Залежно від того, в якій частині балансу вони обліковуються, їх поділяють на пасивні та активні.

Відповідно до цієї класифікації, пасивні операції – це операції з мобілізації ресурсів комерційного банку; активні – це операції з розміщення мобілізованих банком ресурсів у депозити, кредити, інвестиції, основні засоби й товарно-матеріальні цінності. До активних операцій банку, за цією класифікацією, належать: операції з вкладенням банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формах з метою підтримання ліквідності банків; розрахункові операції, пов'язані з платежами клієнтів; касові операції з прийманням і видаванням готівки; кредитні операції, пов'язані з наданням кредитів різних форм і видів юридичним, фізичним особам, банкам; інвестиційні операції з вкладанням банківських ресурсів у цінні папери (акції, державні та корпоративні облігації) на тривалий строк; фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів; валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому та міжнародному валютному ринках; депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити НБУ та в інших банках; операції з купівлі-продажу банківських металів на внутрішньому та міжнародному валютних ринках; операції з придбання основних засобів, матеріальних та нематеріальних активів.

Крім того, А. Мороз пасивні банківські операції поділяє на види, за видом банківських ресурсів – на операції з формування власних, залучених (депозитних) та позичених (не депозитних) ресурсів.

Пасивні депозитні операції класифікуються:

1) за категорією вкладника: на операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних осіб; операції із залучення тимчасово вільних коштів фізичних осіб; операції із залучення тимчасово вільних коштів банків-кореспондентів; 2) за строком: операції із залученням тимчасово вільних коштів – на рахунки до запитання з метою подальшого використання для поточних розрахунків; операції із залучення тимчасово вільних коштів – на строкові депозитні рахунки для зберігання протягом обумовленого договором періоду.

Пасивні недепозитні операції діляться на: пасивні кредитні операції та пасивні інвестиційні операції.

За цією класифікацією пасивні кредитні операції – це операції банку, пов'язані з отриманням кредитів на міжбанківському ринку. Пасивні інвестиційні операції – це операції комерційного банку, пов'язані з випуском і розміщенням власних незабезпечених боргових зобов'язань.

О. Петрук [9] також проводить класифікацію банківських операцій за відображенням їх у балансі банку, поділяючи їх на пасивні й активні банківські операції. Пасивні банківські операції – це операції, шляхом здійснення яких банки формують свої ресурси. Активні банківські операції – це операції, шляхом яких банки розміщують наявні ресурси для отримання прибутку і підтримання ліквідності.

На відміну від А. Мороза, О. Петрук здійснює додаткову класифікацію активних, а не пасивних банківських операцій. Так, за економічним змістом активні операції він поділяє на: обліково-позикові (кредитні), розрахункові, касові, інвестиційні, фондові й гарантійні.

О. Костюченко також ділить банківські операції на активні та пасивні [10].

М. Агарков зазначає, що брати за критерій під час класифікації банківських операцій баланс і ділити банківські операції на активні й пасивні неправильно. Така класифікація не може бути послідовно витриманою, оскільки існують операції, з погляду балансу, байдужі, що можуть опинитись як на тому, так і на іншому боці балансу [11].

І. Заверуха класифікує банківські операції за економічним змістом і призначенням: на пасивні, активні й комісійні [12].

За цією класифікацією пасивні операції – це операції, за допомогою яких банки формують свої ресурси. Активні операції – це операції з розміщення власних і залучених коштів банку з метою отримання прибутку. Комісійні операції (банківські послуги) – це операції, що здійснює банк за дорученням своїх клієнтів у вигляді надання їм відповідних послуг за винагороду у вигляді комісійних.

О. Копилук, Г. Бондарчук-Грита класифікують банківські операції та послуги залежно від і відповідно до специфіки банківської діяльності: на традиційні (специфічні) і нетрадиційні (неспецифічні); залежно від платежу: на платні й безоплатні; залежно від порядку формування й використання фінансових ресурсів банком: на активні, пасивні й комісійно-посередницькі; залежно від зв'язку з рухом матеріального продукту: на пов'язані з рухом матеріального продукту і суто банківські операції.

На думку М. Агаркова [13], доцільно класифікувати банківські правочини відповідно до функцій банку. Банк виконує три основні функції: формування ресурсів; надання кредитів; сприяння платіжному обігу. Кожна із цих функцій здійснюється завдяки відповідним банківським операціям, які можна поділити на три групи. Перша група – пасивні операції, друга – активні операції, третя – операції зі сприяння платежам. Слід звернути увагу, що перші дві групи не збігаються з категоріями, на які розділяються банківські операції, якщо в основу їх класифікації покласти балансовий критерій, хоча назви й однакові. Окрім цього, банки здійснюють операції, які не мають на меті виконання якої-небудь із цих функцій. Вони утворюють специфічну четверту групу, яка являє собою сукупність операцій, які банки виконують через те, що їх зручно об'єднати в одному підприємстві з операціями перших трьох груп.

До пасивних операцій належать: емісія банківських білетів, усі види вкладних операцій, випуск облігаційних займів.

До активних банківських операцій належать різноманітні операції, які об'єднані в одну групу тим, що банк, здійснюючи їх, забезпечує отримання або можливості отримання клієнтом необхідних йому коштів.

До операцій зі сприяння платежам зараховують операції, завдяки яким банк бере на себе обов'язок з виконання різноманітних платіжних доручень клієнта.

Вивчаючи класифікацію, запропоновану М. Агарковим, слід звертати увагу на те, що автор ототожнює банківські операції й банківські правочини. До четвертої групи за цією класифікацією належать численні операції, які можуть бути об'єднані якимись внутрішніми ознаками. До них, зокрема, належать купівля-продаж за дорученням і за власний рахунок валюти (валютних і грошових цінностей), сприяння розміщенню акцій і облігацій, зберігання цінних паперів та ін.

Г. Шершеневич, класифікуючи банківські операції, поділяє їх на активні та пасивні. Він визначає пасивні операції як ті, в яких банк виступає в ролі боржника, а активні – такі, в яких банк виступає в ролі кредитора [11].

М. Крупка поділяє банківські операції за змістом: на пасивні, активні та комісійно-посередницькі. Вчений визначає пасивні операції як ті, що пов'язані з формуванням ресурсної бази банків. Активні операції – це операції з розміщення ресурсів для одержання доходів. Комісійно-посередницькі – це діяльність банків, пов'язана зі здійсненням за дорученням клієнтів операцій за певну плату [12].

Висновки. Класифікація банківських операцій має важливе практичне та теоретичне значення. Визначення завдяки класифікації (характерних) виключно банківських операцій – важливий критерій, що лежить в основі визначення поняття банку. Класифікація банківських операцій сприяє розумінню діяльності банківських установ.

Класифікація банківських операцій дає змогу визначити особливості правового режиму здійснення банківських операцій, особливостей правового статусу банку та його відмінностей від інших фінансових установ, оскільки саме здійснення в сукупності певних видів операцій і дає можливість назвати певну установу банком.

Нині банківські установи здійснюють велику кількість різноманітних банківських операцій. Їх класифікацію можна здійснити за різними критеріями. Усе це і обумовлює відсутність єдиного підходу до класифікації банківських операцій.

Література

1. Вовчук М. М. Поняття класифікації адміністративних правопорушень / М. М. Вовчук // Вісник Запорізького національного університету. – 2003. – № 3. – С. 47–53.
2. Зигвард Х. Логика. – Вып. 2. Учение о методе / Зигварт Х. – Спб. : Майер, 1909. – Т. 2. – 368 с.
3. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
4. Економічна енциклопедія : у 3 т. / Б. Д. Гаврилишин (гол. ред.). – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – Т. 2. – 848 с.
5. Філософський енциклопедичний словник : довідкове видання / В. І. Шинкарук (гол. редколегії). – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. – К. : “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 2001. – Т. 3. – 792 с.
7. Сучасна правова енциклопедія / Зайчук О. В., Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. ; за заг. ред. О. В. Зайчука. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
8. Банківські операції : підручник / Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. та ін. ; за ред. д. е. н., проф. А. М. Мороза. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.
9. Петрук О. М. Банківська справа : навчальний посібник / О. М. Петрук ; за ред. д. е. н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
10. Костюченко О. А. Банківське право України : підручник / Костюченко О. А. – 4-те вид. – К. : Атіка, 2011. – 370 с.
11. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права / Г. Ф. Шершеневич. – М., 1994. – 333 с.
12. Крупка М. І. Банківські операції : навч. посібник / М. І. Крупка, Є. М. Андрущак, Н. Г. Пайтра ; [за ред. д. е. н., проф. М. І. Крупки]. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 248 с.
13. Агарков М. М. Основы банковского права : курс лекций / Агарков М. М. – Издание 2-е. Учение о ценных бумагах. Научное исследование. – М. : Издательство БЕК, 1994. – 350 с.